

Patrik Hall

”Krig mot allt och alla”¹:

Strindbergsfejden som politisk offentlighet

Den 29 april 1910 står i den nystartade *Aftontidningen* att läsa en artikel av den berömde, drygt sextioårige, författaren August Strindberg med rubriken ”Faraon-dyrkan”. I artikeln kastar sig Strindberg över minnet av Karl XII, som nyligen helgats genom bildandet av Karolinska Förbundet, och en med detta förbund förknippad, nyorienterad och mer positivt inriktad forskning om ”hjaltekonungen”. I artikeln kan man bland annat läsa följande:

Varje gång man gräver upp ***:s [Strindberg skrev – med all sannolikhet av rädsla för åtal – inte ut Karl XII:s namn] mumie, så finns ju ett motiv, ett ändamål, ett intresse. Ibland kan taget till Ukraine bara kombineras med inköp av Smyrnamattor, men ibland äro andra något större intressen i spelet. Ett äskat anslag, en platonisk längtan till oskyldigt envælde med gunstlingar. Ibland är det endast släktingarnas behov av lite restitution sedan ätten är förfallen; självlösa människors saknad av något stort intresse; en drift att förstöra sig, identifiera sig med fäderneslandet och fäderneslandet med sig, med uteslutande av de ”andra”.

Att man firar slaget vid Lund och freden i Roskilde, det är ju reson, men inte för ofta! Att rikets grundläggare, Gustaf Vasa, med *övervägande* stora egenskaper blir föremål för ovationer är ju också riktigt. Men när man samlar nationen kring dess plågoris och notoriska förstörare, då är det bestämt något sjukt, för att inte säga ruttet!

Artikeln utgör startskottet till en strid ström av Strindbergsartiklar, publicerade i *Aftontidningen* och *Socialdemokraten* (hädanefter *AT* och *SocD*), som behandlar allt mellan himmel och jord som kan tänkas ha något med det svenska samhällets förfall att göra. Efter ett antal artiklar får Strindberg svar på tal. Den så kallade Strindbergsfejden (första gången jag sett uttrycket är hos *Dagens Nyheter* (*DN*) chefredaktör Otto von Zweigbergk i en artikel den 10 juli 1910) blir den mest omfattande

tidningspolemiken i Sveriges historia. Staffan Björck har kallat Strindbergsfejden ”det enda exemplet i vår bildningshistoria på att en litterär motsättning vidgat sig till en klassbestämd samhällsangelägenhet”.² Det är i och för sig en smula oklart hur den ska avgränsas, men oavsett om man begränsar polemiken till de heta sommarmånaderna 1910, eller inkluderar efterdyningarna de två åren fram till Strindbergs död, så rör det sig om en omfattande debatt.³ Harry Järvs artikelurval, som jag utgår från och som sträcker sig fram till sommaren 1911, fyller 1100 sidor i två band.⁴

En tidningsdebatt av så mäktiga proportioner har otvivelaktigt kaotiska drag. Till detta kaos bidrar de många olika områden som Strindberg avhandlar i en synnerligen nyckfull ordning. Trots det kaotiska draget kan det därför redan här finnas anledning att kortfattat ge en överblick av några huvudspår i artikelfloden. Det mest kontinuerliga spåret i debatten handlar om *litteraturkritik*, och utgår från Strindbergs ursinniga angrepp på de så kallade nittitalsförfattarna, speciellt Verner von Heidenstam och Oscar Levertin. Själva debatten kring Strindbergs angrepp (som nästan alla kommentatorer redan från början anser såsom starkt överdrivna – möjligheten att de skulle kunna vara överdrivna i satiriskt tillspetsat syfte diskuteras av ingen) inleds emellertid av den unge kritikern John Landquist i hans uppmärksammade artikel ”Strindberg har rätt!” i *AT* den 8 juli 1910. Landquists inlägg blir så mycket mer uppmärksammat, eftersom han är den förste som träder fram till Strindbergs försvar, och eftersom han dessutom tidigare skrivit uppskattande om Heidenstam. Landquist menar emellertid att Strindberg är den verkliga förnyaren av den svenska litteraturen och att det är en skam hur offentligheten har behandlat honom genom tystnad, uteslutning, uteblivna bidrag, etc. Denna debatt om litteraturkritik kommer att handla om huruvida kritiken agerat rättvist mot Strindberg – snart fokuseras den kring den tidigt bortgångne *Svenska Dagbladet*-kritikern Oscar Levertins Strindbergssyn. Strindbergs försvarare anknyter ofta till Strindbergs egen tes om ett kotteri som styr den svenska litteraturen. Som jag ska återkomma till finns det ofta ett antisemitiskt drag i dessa antaganden om ett kotteri. De ledande Strindbergsförvararna är, förutom Landquist, *Arbetets* berömde kritiker Bengt Lidforss samt Erik Hedén i *SocD*, medan *SvD*:s Fredrik Böök hästakt angriper Strindberg och försvarar Levertins värdering av Strindberg.

Ett annat viktigt spår i debatten är det *politiska* spåret, introducerat framför allt av det Socialdemokratiska ungdomsförbundets⁵ publikationer *Fram* och *Stormklockan*, där det menas att Strindberg nu återigen är

vänsterns man, medan nittitalisterna, främst Heidenstam, är att betrakta som högermän. Heidenstam har tidigare skrivit vänsterns samlande symbol för kampen för rösträtt, ”Medborgarsång”, medan Strindberg efter sin radikala ungdom under många år tett sig politiskt svårdefinierbar, bland annat genom sina religiösa grubblerier. Strindbergs ”återgång” till vänstern synes bland annat bli bekräftad av att Strindberg ger ut sina artiklar i broschyrform (*Tal till svenska nationen*, samt tre broschyrer till fram till sin död i maj 1912) på ungdomsförbundets tidskriftsförlag Fram. Politiseringen stärks genom debatten om en nationalinsamling till Strindberg – en tanke som väckts av agitatorn Adolf Lundgrehn i artikeln ”En röst ur de djupa leden” (*AT* 1 juli 1910). Lundgrehn vill i och för sig inte göra denna insamling till en politisk manifestation, men med tiden antar idén ändå karaktären av arbetarnas hyllning till ’sin’ specielle diktare, inte minst genom de ilskna protesterna mot denna idé från det ’officiella’ Sveriges håll, exempelvis från akademiledamoten Per Hallström.⁶

Slutligen är ett intressant och märkligt spår den debatt om den världsberömda upptäckaren Sven Hedin som inleds med Strindbergs artikel ”Upptäckar-Humbug” i *AT* den 18 juli 1910. Strindberg hånar Hedins upptäckarinsatser och menar att Hedin inte hade gjort de upptäckter han hyllas för, och Hedin ger, till skillnad från de flesta andra av dem Strindberg angriper, omedelbart svar på tal. Detta spår i debatten är utan tvekan det som väcker störst medialt uppseende, även internationellt, och som intresserar i princip samtliga tidningar i Sverige. Vill man försöka generalisera, så kan man säga att detta spår handlar om vilka prestationer som motiverar *nationell ära och berömmelse*.

Syfte

Denna artikel är ett försök att se Strindbergsfejden som politisk offentlighet, som ett skapande av ett interaktivt men samtidigt också indirekt (via tidningsartiklar) ”rum”, fyllt av möjligheter och restriktioner, där offentliga angelägenheter konstrueras och rekonstrueras under ett begränsat tidsavsnitt. Essän kan ses som en pilotstudie till en större studie om konstruktionen av *politisk offentlighet* i svensk historia. Det primära syftet är att se hur den så kallade offentligheten skapar olika gränser (möjliggörande, exploaterande, restriktiva) kring och kategorier (eller identiteter) rörande det demokratiska *medborgarskapet*. Jag tänker mig att det är möjligt att studera denna gräns- och kategoriskapande verksamhet genom att studera olika debatter (olika konstruktioner av offentliga rum), till exempel i massmedia.

Preliminärt ser jag den politiska offentligheten som skapandet av ett *socialt möjlighetsrum*. Inom det offentliga rummet konstrueras politiska gränser och kategorier/identiteter inför en – större eller mindre – publik, men rummet är 'socialt' också i den bemärkelsen att det bygger på relationella ihopkopplingar mellan personer och texter (i det senare fallet kan vi tala om "diskurser"). Den konkreta utformningen av detta rum kan variera, från agoran eller caféet till indirekta medier såsom tidningar och TV eller representativa, formaliserade församlingar såsom kommunfullmäktige eller den svenska riksdagen. Anledningen till att jag talar om "möjlighetsrum" är att gräns- och kategori/identitetsskapandet ständigt kan förändras, och att detta i sig inrymmer möjligheter för det demokratiska medborgarskapet. Samtidigt är det möjligt att monopolisera rummet, att förhindra eller åtminstone försvåra tillträde till det (vilket gör makt till ett relevant begrepp i sammanhanget). "Rummet" är i den moderna tiden oftare virtuellt än konkret och fysiskt. Troligen är skapandet av dessa rum en av de centrala beståndsdelarna i konstruktionen av det som Benedict Anderson kallat "imagined communities" eller "föreställda gemenskaper" såsom nationen.⁷

Utifrån denna diskussion blir några frågor centrala, till exempel: Hur skapas det politiska medborgarskapet i olika "offentlighetsrum"? Vilka gränser (vilket alltså inkluderar både möjligheter och restriktioner) finns för medborgarskapet i offentligheten? Var sätts gränserna för den politiska offentligheten? Hur skapas identiteter och kategorier i offentligheten? I denna essä, som är explorativ till sin karaktär, kommer jag främst att beröra de två senare frågorna. Jag är framför allt intresserad av hur man ser på "det offentliga" – staten, nationen, folket, medborgarna – och angelägenheter som hävdas röra detta "offentligas" intressen. Det är också intressant att studera definitioner av striden som sådan. Ett paradoxalt inslag är till exempel att en stor del av artiklarna innehåller uppmaningar till själva striden att ta slut, det vill säga debatten förs vidare av personer som samtidigt säger att de inte vill att någon debatt ska föras eftersom den saknar mening. Överhuvudtaget finns det ett starkt mått av *själv-reflexivitet* i dessa definitioner av vad man håller på med. Debattörerna ser sig själva i ett historiskt sammanhang, som deltagare i en menings-skapande process. Alternativt är processen meningslös och bör därför upphöra. Den gemensamma referensen Strindberg blir gärna mer av en historisk symbol eller en konstnär med en viss "utvecklingshistoria" än en debattör med specifika meningar i en specifik kontext. Det reflexiva behovet för därmed ofta bort diskussionerna (eller abstraherar dem) från artiklarnas sakinnehåll.

Strindbergsfejden har inte analyserats med ett sådant huvudfokus förut. Den enda större studie av fejden som jag känner till är Björn Meidals avhandling *Från profet till folktribun: Strindberg och Strindbergsfejden 1910–12*. Meidal diskuterar flera samhällsvetenskapliga vinklingar på fejden, som redan titeln antyder, och en del av hans resultat sammanfaller med mina. Emellertid är hans intresse främst författar- och utvecklingspsykologiskt, hur striden kan tolkas utifrån Strindbergs utveckling som författare, vilket inte är av intresse för min studie. Meidal framhåller att den litteratur som annars behandlat Strindbergsfejden har karaktär av trädning av konfliktlinjerna från själva fejden med dess stereotypa vänster/högerpolarisering. Meidals och mina konklusioner är härvidlag desamma – polariseringen är något som uppstår under själva striden, snarare än något som determinerar den från början.

I första avsnittet karakteriserar jag Strindbergs debattmetod att göra det personliga offentligt, något som innebär en radikal gränsförskjutning av den offentliga sfären. I andra avsnittet beskrivs kravet hos flera debattörer att striden omedelbart bör avslutas. Detta krav analyserar jag just som en konsekvens av Strindbergs gränsförskjutning. I tredje avsnittet inriktas min diskussion på behovet att definiera och kategorisera de ledande personerna i striden, vilket i fjärde avsnittet följs av en analys av samma behov att definiera och kategorisera debattens ”symboliska territorium”. I femte avsnittet sammanfattar jag undersökningens resultat.

Det personliga blir offentligt

En stor del av artiklarna i Strindbergsfejden karakteriseras av häpnadsväckande personangrepp; påhopp som jag finner oerhört mycket fränare än vad som idag skrivs på tidningarnas debattsidor. Det kanske mest extrema, i alla fall mest omtalade exemplet, kan här återges för att ge en bild av hur det ser ut i tidningsspalterna under dessa invektivens månader:

Strindberg är en fenomenal begåvning, med en rutten karaktär, en häpnadsväckande blandning af titan, sfinx, vampyr och parasit. Likt schakalen föredrar han lik, men går äfven på lefvande, om de icke bitas. Ja, det är synd om honom! Man går förbi hans bostad här i Stockholm med en känsla af att passera ett sorgehus, där bären redan står bäddad. Och ändå sitter han där alltjämt och skrifer, ensam med sitt hat, och förtäres dag och natt af afunden, värre än kvinnan af sin svartsjuka. Ett blekt återsken från forna ljusare tider är den enda lager som smyckar hans silfverhår.

Mörkret har redan börjat att stiga omkring honom. Snart komma de svarta läderlapparna, och hjärtat kallnar. Då är det för sent att bikta. Sedan kommer domen. Skall Strindbergs kristendom gillas af hans domare? Stackars ödslige, ensamme pilgrim, som lefver på ruinerna af sitt eget tragiska lif! Det är som om han redan med brådskande steg, med bullersamma pipor och flöjter i täten, börjat sitt tåg under de Svarta fanor som visa honom vägen till Hades (Sven Hedin i *DN* 22 juli 1910).

Tonen i debatten sätts omedelbart av Strindberg själv. Det är påfallande hur många starka invektiv som finns redan i Strindbergs inledande artiklar innan han ens fått svar på tal. I en av de tidiga artiklarna kallas exempelvis ”pepita-estetiken” – efter den 1890 utkomna, mot åttitalismen riktade skriften ”Pepitas bröllop”, av Verner von Heidenstam och Oscar Levertin – för ”godtyckets, okunnighetens, dumhetens och humbugens estetik”. Man kan förstås gå förbi dessa invektiv såsom retoriska konstgrepp, men jag tror de är viktiga. De talrika skämtteckningarna från debatten fokuserar mycket på dessa invektiv – det anses givetvis komiskt att ’andens stormän’ gör sig skyldiga till en sådan låg och förnedrande pajkastning. Strindbergs artiklar är skrivna i en oerhört ilsket hållen ton, han går till våldsamma personangrepp, vilket leder till en för denna debatt karakteristisk hätskhet.

Strindbergs artikelserie börjar alltså med ett angrepp på Karl XII, eller snarare den nutida kulten av Karl XII som en slags sjuklig nederlagskult. Det är viktigt att notera (se det inledande citatet) att Strindbergs påståenden inte alls – och det gäller för hela hans artikelserie – kan klassificeras som ”anti-nationella” eller helt emot idoldyrkan. Tvärtom framhåller Strindberg alternativa symbolgestalter för nationen att samlas kring. Som framgick av citatet antyder Strindberg alltså att det finns dolda intressen i Karl XII-renässansen, men längre än så kommer han inte. I andra artikeln förekommer emellertid redan i inledningen ett mindre påhopp på Verner von Heidenstam: ”Alltsedan *** uppenbarade sig för andeskådaren på Djurholm, 1898 [utgivningsåret för andra delen av Heidenstams *Karolinerna*], har det legat något bakvänt krigiskt i luften, vilket yttrade sig först i Karlstadskongressen, där vi skötte oss så bra, att vi förlorade Norge...” (*AT* 13 maj 1910). Även i den tredje artikeln fortsätter den våldsamma kritiken mot Karl XII, men i den fjärde artikeln, ”Hov-Stat”, kommer något nytt in i bilden. Strindberg kritiserar här samtida ’kungliga’ kulturinstitutioner, och kommer särskilt in på Svenska Akademien, som han kritiserar såsom ett gunstlings- och beskyddarsystem; ett slags kottteriväsen eller maffia. Strindberg kallar akademi-ledamöterna för hovmän, och gör följande allmänna reflektion:

Hovmän äro visserligen också människor, men i egenskap av tjänare utan kontrasignerad fullmakt äro de i beroende, och den för mycket ödmjuka tjänaren blir lätt servil. Han nöjer sig icke med att öva tjänsten, utan börjar gå ärenden, och väl inne på banan att göra sig behaglig, står han snart inför moraliskt förfall, så att han byter ut sin ärliga övertygelse mot en ny och mindre ärlig – det är uttytt: säljer sig och blir ett akademiskt Hjon. Och när dessa moraliskt sjunkna människor dö, lovtalas de av efterträdaren.

Han tar sedan ett konkret exempel från utlandet av nobelpriset till fransmannen Sully Prudhomme som mötte stark opposition:

Varför den allrådande Sekreteraren [Carl David af Wirsén] gav honom priset emot statuter och testamente, det visade sig snart när en diktsamling kom ut på Franska, översatt av pristagaren, där man kunde läsa hela förnedringen i översättning. Hjonet hade gått ärende.

Avslutningsvis talar Strindberg om de forna oppositionsmännen mot Akademien, nittitalisterna (som han kallar ”Pepitamännen”) som nu alltmer girar åt Stora Börssalen och skriver om Akademiens nytta: ”Kring dessa ärelösa män kallas nu nationens ungdom till samling, kring ’mänsklighetens fiende’ och Sverges Förstörare!” (AT 25 maj 1910).

Från ett angrepp på bilden av Karl XII är nu Strindberg framme vid det som blir något av debattens huvudlinje (om man nu kan hitta en sådan) – angreppet på nittitalets författare (som i den sista meningen ovan alltså direkt förbinds med den destruktiva hjältekonungen), samt i mer allmänna termer angrepp på kottoriväsendet i centrala kretsar av staten, enkannerligen inom kulturlivet.

Strindberg fortsätter sedan med ett antal angrepp på olika institutioner, återkommer också till Karl XII, och han skruvar även upp tonläget markant. I en artikel om diktkonst gör han narr av några Heidenstamska dikter, samt talar om Oscar Levertin, som var jude, som ”Ex Oriente Luchs” (det orientaliska lodjuret), och hävdar att den svenska litteraturen aldrig varit så djupt förnedrad som 1890 (AT 6 juni 1910). Nu, efter en och en halv månads artiklar, tar det skruv och Strindberg börjar få svar på tal – först av liberala *Karlstads-Tidningens* redaktör Mauritz Hellberg. Upplivad av angreppen fortsätter nu Strindberg sitt korståg mot nittitalismen. I en artikel, ”Abnorma skolan (1890)”, ges ett skäl varför – Strindberg anser sig påhoppad av nittitalet: ”Jag söker varken befördran eller stipendium, men jag känner mig orättvist behandlad, och därför har jag nödgats försvara min ställning, i svenska litteraturen”.

SVENSK UMGÄNGESTON 1911.

I Författarföreningen och På arbetsmarknaden.

Den svenska författarelitens offentliga gräl 1910–12 var ett tacksamt ämne för skämttecknarna. Här är det Arvid Fougstedt som i Puck 1911:15 föreställer sig hur kampen mellan bland andra Strindberg och Ludvig "Lubbe" Nordström å ena sidan och Heidenstam och Böök å den andra kunde te sig på Författarföreningens möte och hur liknande motsättningar "löstes" på arbetsmarknaden.

I samma artikel skruvas tonläget mot Heidenstam upp, här i ett förlöjligande av dikten ”Sverige”:

När emellertid det sjuka jaget genom tioårigt slit konsumerat sig själv i egen och inbördes beundran, så upptäcktes ett nytt ämne att beundras, och det som låg närmast invid jaget var: fäderneslandet.

Det blev fosterländska sånger, men nu på nya toner, icke så nya, men i alla fall toner, visserligen något spruckna, tunna, och framför allt falska.

Nationen kallades till Samling, för att lyssna; den fullständigt omusikaliska sången försågs med musik...

Heidenstam görs alltså fullständigt ner som diktare, men han anklagas också för att vara en sjuk och depraverad karaktär, förlorad i sitt jag som han identifierar med fäderneslandet (*AT* 11 juni 1910). Nästa artikel, ”De Fem raderna”, synes vara skriven i fullt raseri, och framlägger enligt undertexten bland annat fullständiga bevis för att de Fem Raderna ”äro humbug eller blå dunster, framlagda för dem som ännu äga intelligens nog att följa en bevisning”. Med de fem raderna menar Strindberg Heidenstams berömda dikt om hemlängtan, som Strindberg nu tar sig för att interfoliera med utrop inom parentes:

Jag längtar hem sen åtta långa år.

(Vem har inte gjort det?)

I själva sömnen har jag längtan känt.

(Fallet är icke så ovanligt att det kan anses vara originellt!)

Jag längtar hem. (Vi ha hört det!) Jag längtar var jag går

- *men ej till människor! Jag längtar marken,*

jag längtar stenarna där barn jag lekt.

(Slut! Det är alltihop.)

Dessa interfolierade utrop, skriver en kommentator, är av den arten att de brukar föranleda utkastning från teatern, och självfallet parodieras denna metod att bedriva kritik ivrigt av skämtpressen. Strindbergs poäng här är dock inte så mycket att Heidenstam är en katastrof som diktare, utan att han är omänsklig. Han längtar inte efter människor utan efter mark och stenar, och dessutom förställde han sig redan som liten – det står ju att han ”lekt” barn i dikten. Strindberg sammanfattar: ”Vilka beundra detta bosch då? De som hoppas bli beundrade tillbaka (syndikatsidén), de som äro så klena i huvudet att de låta inbilla sig vad som helst, och slutligen de – som icke våga annat” (*AT* 15 juni 1910).

Denna artikel utlöser den riktiga stormfloden av mot- och försvarsartiklar som svämmas över under hela sommaren 1910. Efter att ha gjort sin vidräkning med poesins charlatan Heidenstam, vänder sig Strindberg nu till vetenskapens charlatan – Sven Hedin. I sin artikel ”Upptäckar-Humbug” hävdar Strindberg att:

Hedin har beskrivit sandhögar i oändlighet och kartlagt bergknallar, vilka alltid varit kända, ehuru ingen brytt sig om att kartlägga dem. ... En vanlig lantmätare, väl utrustad, skulle utan pittoreska äventyr ha utfört Hedins kartarbeten, men hans namn skulle aldrig ha trängt längre än till Lantmäterikontoret.

Trots detta ska ”nationen samlas vid landgångar och perronger när han kommer sättande”, för nationen gillar humbug, och Hedin är ”under stark betäckning av sammanflätade intressen”, vilket gör att ingen törs kritisera honom. Strindberg drar här fram sitt trumfkort – en karta av en svensk krigsfånge hos kalmuckerna på 1700-talet, Johan Gustaf Renat, som redan år 1738 ritade en karta över de områden av Centralasien som Hedin beskriver. Denna karta hittade Strindberg under sin ungdoms kinesiska studier – den renderade honom för övrigt en medalj från det Ryska Geografiska Sällskapet. Renat skulle således ha varit Hedins föregångare med över 150 år (*AT* 18 juli 1910). Denna artikel leder till Hedins fruktansvärt uppskruvade, och av invektiv fyllda, artikel i *DN*, ”Strindbergs asiatiska horisont” den 22 juli 1910, som citerades i inledningen till detta avsnitt (Heidenstam, å andra sidan, avvaktar att skriva tills fram på vårkanten 1911).

Det är överhuvudtaget framför allt personangreppen på Heidenstam och Hedin som väcker vrede. Strindbergs metod är konsekvent att *göra det personliga offentligt* – hans offer måste på något sätt försvara sig, till skillnad från om han hade talat i generella termer. Genom att gå rakt på person väcker han uppmärksamhet. Samtidigt går han också mycket långt – anklagar hela den Heidenstamska släkten för brännvinssvindlerier, och hävdar att författaren till en mot det Heidenstamska språket kritisk pamflett blev giftmördad av ”kottet”.

Förvisso är Strindberg inte helt klar ens när han går till personangrepp. Han hade skrivit flera nyckelromaner tidigare – *Röda Rummet*, *Det nya riket* och framför allt den skandalomsusade *Svarta fanor*, i vilken han tog heder och ära av en rad författarkolleger. Inslag i dessa romaner, liksom i hans artiklar, är obegripliga för en sentida läsare, eftersom han rör sig med koder, en slags egenhändigt hopsnickrade symboler och

kategoriseringar, som läsaren förväntas förstå och knyta till en viss association – till exempel ”andeskådaren på Djursholm” för Heidenstam och ”Ex Oriente Luchs” för Levertin. Till viss del handlar det säkerligen om rädsla för åtal, där Strindberg skriver in sig i en allegorisk tradition som går tillbaka till bland annat frihetstidens politiska pamfletter. Men symbolerna kan också ses som något som kopplar det konkreta till ett generellt perspektiv. Vi kan stanna vid omskrivningen ”mikrocefalerna vid Operaterassen” (mikrocefal anspelar på den då så populära skallforskningen, frenologin), som Strindberg använder i sina mest uppskruvade artiklar, mot Heidenstam och Hedin. I artikeln ”Upptäcker-Humbug” står exempelvis följande, i den för Strindberg så vanliga dialogformen:

- Har han inte upptäckt något nytt land då?
- Nej, varken Tarimbäcken, Lop-Nor (sjön), Gobi eller Tibet...
- Varför skulle Stadsfullmäktige, Skolungdom, Riddarhus och Skansen trummas opp då?
- Fråga mikrocefalerna vid Operaterassen! Känner du inte Kiplings amerikanska nationalhymn? ”Var fräck! Var fräck! Så går du fram i livet!”
- Men finns det inga gränser för fräckheten?
- Nej, den är gränslös som okunnigheten, dumheten och den moraliska fegheten!

Mikrocefalerna vid Operaterassen är således fräcka, okunniga, dumma och moraliskt fega. Det finns en blinkning här från Strindberg till läsaren – ett retoriskt konstgrepp, där man föreställer sig tröga, dumdryga höjdare som sitter och dövar sitt sjäsliv med kräslig mat och dryck. Men ändå är det de som bestämmer! Utan att alltså konkret veta vilka som frekventerar Operaterassen – hur många av Strindbergs samtida visste för övrigt det? – får vi intrycket att det offentliga livets maktcentrum finns här, och att detta centrum befolkas av ett moraliskt sjunket koteri som ingenting har att göra med den genuina folkgemenskapen. Hur dessa mikrocefaler uppnår sin maktställning antyder Strindberg på annat håll, när han skriver om en av sina fiender, litteraturprofessorn Karl Warburg:

Med en medfödd naturlig svaghet kom Warburg snart under inflytande av sin omgivning, och av fruktan att stå ensam inträdde han gärna i koalitioner, blev vän åt assurerade storheter, tjänande broder, och med en säker instinkt om vem han vågade på, och med en kall beräkning om återtjänst, började han gå ärenden för att göra sig behaglig (AT 20 juli 1910).

Mikrocefalerna är alltså mestadels rädda, tyr sig till högre beskyddare och ”går ärenden” åt dessa i utbyte mot löften om personlig karriär. Offentligheten är förljugen och korrumberad – bakom den tjusiga fasaden döljer sig lumpna, personliga, omoraliska motiv som inte syns utåt. Därför måste alltså Strindberg gå på person. En samtida kommentator menar att Strindberg hänsynslöst använder det personliga för att träffa det typiska.⁸ I grunden är det samma evangelium som predikades redan i Strindbergs ungdomsromaner – det offentliga är ”humbug” (för att använda ett av Strindbergs favorituttryck nu såväl som i ungdomen; på titelsidan till *Det nya riket* citeras Mr Pickwicks berömda ord – ”Ni är en humbug sir!” – till Mr Winkle i Dickens’ roman) och styrs egentligen av personliga intressen som verkar i dolda nätverk. Avslöjaren är sanningsägaren Strindberg, som står fri från alla bindningar. Strindberg står ensam mot ett depraverat och korrumberat koteri – men just genom denna ensamhet kan han också vara fri! Rollen, för det kanske kan kallas för en roll, är känd från framför allt 1800-talets publicistik som ”rabulistsens”, sanningsägaren som till den offentliga sfärens skräck går till storms mot förljugenheten.⁹ Idag karakteriserar vi samma debattmetod som ”populistisk” eller ”konspirationsteoretisk” – i politiska sammanhang menas det ofta att missnöjespartier arbetar på detta sätt.

Strindberg tar dock också till orda i egen sak, vilket har framgått tidigare. Direkt efter den våldsamma avbasningen av Warburg, skriver Strindberg:

När svenska dikten 1890 lämnade det nationella, inhemska i saga och sång och förföll till turist-kosmopolitisk Islam, i full Dekadans, då annonserade Professor Warburg Renässans. Men i samma veva, när jag var med på ett hörn i Berlins Freie Bühne och Paris Théâtre Libre och gjorde renässans i den Europeiska dramatiken, då skrev Professorn om mitt tilltagande *Förfall* som dramatiker.

Som synes talar sig Strindberg också varm för ”det nationella”. Det är nationen, samt Strindberg som författare, som utgör bålverken när han går till attack mot en korrumberad offentlighet. Men Heidenstams nationalism är förljugen, den är en projicering av ”självet”, någon riktig gemenskap med detta folk vill Heidenstam inte veta av. Det nationella likställs för Strindberg med ”folket”, medan överklassen och kungahuset framhålls såsom svenska folkets fiende – drönare och parasiter, som lever på folkets arbete. För Strindbergs populistiska politiska åskådning, såsom den är utlagd i hans konstitutionellt inriktade artiklar under hösten 1910,

står ”folkstaten” och ”hovstaten” mot varandra. I folkstaten utgår all makt och myndighet direkt från folket enligt Rousseauanskt mönster. Folkvald kommun, landsting och riksdag är de styrande enheterna i Strindbergs visionära system, som regeras av en starkt decentralistisk princip, medan länsstyrelse, regering och hov är de tärande institutionerna, hovstatens organ, som borde plockas bort helt ur samhällsmaskineriet. Sverige har enligt Strindberg blivit för mycket av hovstat, med en allt för stor klass som tjänar staten snarare än folket, och han beskyller sin ungdoms ledande filosof, Christopher Jacob Boström, för att genom sin statslära ha medverkat till att fostra ”ett trälsinnadt, servilt släkte af biplaneter, som hemtade en bit magt uppifrån, och därigenom glömde att de voro tjenare”. Den förnämsta dygden i hovstaten är att vara ”lojal”:

ett ord som borde härledas ur loj. Att vara loj betyder: icke intressera sig för det allmänna bästa, inte resonera bara lyda, inte forska i farliga hemligheter. Men noga iakttaga: flaggdagar och salut, uppvakta (äfvén på jernvägsstationer), gå ärenden, offra allt för sin kung, i nödfall heder och karakter (*SocD* 31 augusti 1910).

Återigen finner vi den kärvt moraliserande kritiken: det officiella Sveriges tjänstehjon, ”mikrocefalerna”, är fallna karaktärer. Denna nedgörande kritik bildar fonden till Strindbergs visioner om folkstaten.

Det finns alltså tre beståndsdelar i Strindbergs argumentation: angreppet på den korrumperade offentligheten, självförsvaret, samt värnandet av den ”sanna” nationen (folkstaten) mot den förljugna (hovstaten). Enligt min mening överväger den första. Jag kommer här inte att följa Strindberg längre – han fortsätter under debatten att skriva sina artiklar i varierande frågor, exempelvis konst, religion, så småningom också ett stort antal artiklar i konstitutionella frågor, för att till slut tystna under hösten 1910. Det man sammantaget kan konstatera är att Strindberg till en början utför ett destruktivt arbete, och det är denna insats som uppmärksammas. Den svenska offentligheten är förljugen. Retoriken av sammanhållning utåt – nationell samling, Karl XII-renässans, försvarsagitationen, som Strindberg kommer in på i sin sista artikelserie 1912 angående pansarbåtsinsamlingen, är till för att dölja de korrumperade, i realiteten fosterlandsfientliga, informella nätverk som styr. Dessa styrande personer är inga riktiga medborgare i en sann folkstat. Hans mer konstruktiva förslag rörande denna folkstat innehåller i sig intressanta förslag rörande till exempel politiskt medborgarskap, men eftersom de inte väcker någon debatt att tala om, behandlas de inte vidare här.¹⁰

”Nog!” – det allmänt passande i offentligheten

Afundsjuka, småsinthet och råhet karaktärisera denna polemik, som lyckligtvis är tämligen enastående hos oss, men som dock visar, att den verkliga kulturella förfiningen icke trängt särdeles långt in hos oss när två så framstående män [Strindberg och Hedin] offentligt kunna tillåta sig sådana grofheter mot hvarandra.

Ovanstående inlägg – i *Borås Tidning* 28 juli 1910 – är ett av många snarlika under Strindbergsfejden. Att fejden framför allt handlar om den svenska nationalsynden – avundsjukan – är många ense om, och det finns långa rader av beklagande formuleringar om hur vi svenskar alltid måste racka ned på allt som är svenskt. Intressant i ovanstående inlägg är också det debattpedagogiska draget. I offentligheten får man inte tillåta sig grovheter mot varandras personligheter, utan man bör i stället ägna sig åt ”kulturell förfining”.

Jag var inledningsvis inne på att ett intressant inslag i debatten är att den delvis förs vidare av debattörer som samtidigt enträget hävdar att debatten omedelbart bör upphöra. Anledningen till att den bör upphöra menar alltså flera vara att den överskrider gränsen för vad som passar sig i offentligheten. Flera landsortstidningar avstår till exempel från att referera innehållet i vissa artiklar, av hänsyn till läsekretsen. *Karlstadstidningen* hävdar den 27 juli 1910 att Strindberg och Hedin uppträder som ”kannibaler eller ligapojkar” i ”det rena naturtillståndet”. *Umehuset* använder två dagar senare också ligapojksmetaforen, och anser Hedin extra klandervärd eftersom ”den svenska allmänheten” enligt tidningen ”sett upp till Hedin såsom typen för en högsinnad och karaktärsren man med gammalt svenskmannakynne”. *Umehuset* hävdar att den föreslagna nationalbelöningen till Strindberg borde bytas ut mot en ”nationalbestraffning” av såväl Strindberg som Hedin. En känsla av skam inför omvärlden är vanlig. I tidningen *Kalmar* hävdas den 8 mars 1911 att situationen är ”verkligt allvarlig” eftersom Sverige ”för främmande nationer måste framstå som ett land, hvilket upp till sin kulturs höjder är befolkat af endast uslingar, bedragare, dumhufvuden och skojare”.

Vissa beklagar också att det är omöjligt att begripa vad debatten egentligen handlar om; flera karakteriserar den som ”en storm i ett vattenglas”. Ägnat att förvåna är kanske att ledande liberala tidningar hör till dem som mest upprört kräver ett stopp på debatten. *Göteborgs Handels- och Sjöfartstidning* (GHT) hävdar sålunda den 22 juli 1910 att Strindberg är sjuk, och att det är skamligt att vissa tidningar ger offentlighet åt hans aktstycken.

Den 28 juli tar *GHT* i ännu värre – *AT* anses helt utan skrupler använda ”ett sjukt snilles fantastier” till att öka lösnummerförsäljningen. Man anser även detta vara oförenligt med svenskt ”folklynne”:

Det stämmer icke med vårt folklynne att riksviktiga och världsviktiga tilldragelser och spörsmål affärdas med högaktningfull likgiltighet, medan skandalhistorier och kriminalsensationer breddas ut som vore de det väsentliga. Och allra minst stämmer det med vårt enstöriga och stolta folklynne att på ”kontinentalt” manér rulla upp ridån för privatlivets lustspel eller tragedier till pris åt en skådelysten publik.

Att ägna sig åt ”privatlivet” anses här alltså osvenskt och ”kontinentalt”. En intressant motsägelse föreligger i uppfattningen att sensationslystnaden inte passar vårt folklynne, men att ”publiken” ändå faller för den. Folklynnet och publiken verkar inte vara samma sak. Att nationen i sig är god medan den tidningsläsande publiken är ond och dum, är en uppfattning som överhuvudtaget är vanlig under debatten i såväl höger- som vänsterorgan.

Även på vänsterkanten finns debattörer som vill ha slut på debatten. I *Smålands Folkblad* den 18 oktober 1910 skriver sålunda W. Röse att Strindberg inte borde få tillåtas att fortsätta sitt korståg för kristendomen och mot darwinismen i socialdemokratiska tidningar – Strindberg, som vid denna tid anser sig djupt religiös, skriver ett antal artiklar om religion i *SocD*. Röse är orolig för att delar av publiken, ”den del av våra meningsfränder, som fortfarande äro påverkade av kristen mystik och uppenbarelsetro”, lätt kan bli ett rov för den trots allt inflytelserike mannens idéer om han inte stoppas. Även här måste alltså publiken skyddas:

...om hans yttranden stå i strid med den inom socialdemokratin förhärskande uppfattningen, så måste han bemötas och korrigeras på den plats, där han nu i alla fall fått slunga ut tvivelsväckande och omoderna åsikter, som våra partivänner icke må väl av att få sig till livs.

En liberal publicist som ägnar mycken möda åt att försöka hyfsa debatten är *Dagens Nyheter*s chefredaktör Otto von Zweigbergk. Han inleder den 10 juli 1910 med att försiktigtvis referera vad andra sagt – Strindbergs enligt honom perfida anklagelser, Bööks lika våldsamma mothugg i *SvD*, samt Landquists ståndpunkt att Strindberg, trots allt, har rätt. Zweigbergk erkänner att han finner Strindberg vara vår störste författare, men han menar samtidigt att detta inte ger honom rätten att utdela orättvisa

slag mot bemärkta män. Zweigbergk anser att sommarens debatt inte utgör någon lämplig bakgrund till den nationalinsamling åt Strindberg som på sina håll har föreslagits. Slutligen hävdar han att det inte finns någon som står i vägen för Strindberg utom Strindberg själv – något koteri existerar alltså inte.

I sin nästa artikel den 24 juli med den karakteristiska titeln ”Nog!” anser Zweigbergk att Strindbergsfejden

är upprörande. Allmänheten, som följt den med förvåning, med spänning, kan inte längre undgå att känna att det är något som är på tok. Det kan vara nog nu, nog och övernog. Denna strid lämnar efter sig ett hemskt intryck, därför att den är meningslös i sin grund och sanslös i sitt utförande.

Dessa ord från liberalismens ledande publicist i Sverige vid denna tid, visar att det finns gränser för vad som får sägas offentligt. Striden är dels meningslös, eftersom ingen förstår vad den handlar om, men den är också grov och vulgär: ”Man efter man af våra bästa har ropats upp för att få öfver sig en slaskhink af smädelser och insinuationer.” Zweigbergk anser att man inte bör tala offentligt om människors svagheter, utan i stället lyfta fram deras förtjänster. Striden ”påminner om en ligapojkskalabalik, där det icke fåktas med karolinska huggvärjor, utan med onda och grofva ord, som hatfullt söka efter de ömmaste punkterna”. Hur en debatt med karolinska huggvärjor bör se ut ger Zweigbergk inget exempel på, men han anser i alla fall att denna strid, utan ”förnuftigt mål”, bäst avslutas med tystnad. De angripna bör inte svara på Strindbergs angrepp överhuvudtaget, och definitivt inte på det sätt som Hedin gjort. Samma dag skriver också Fredrik Böök om ”fäktkonst” i *SvD* – han skriver att ”floreter och andra lättare vapen” tyvärr inte räcker för att försvara sig mot den ”polemiska stilens stinkbomber”. Den 25 juli svarar *SvD* Zweigbergk också på ledarplats med att det inte duger att bemöta Strindberg ”med tystnad och en axelryckning”. Strindberg utnyttjas för olika fanatiska syften, och striden väcker sådan uppmärksamhet att det inte duger att tiga. Zweigbergk säger i sitt svar att detta inte motiverar Bööks hårda tonläge – att yngre människor kommit i affekt och försvarar det hos Strindberg ”hvaremot deras naturliga känsla måste resa sig”, för detta bär Böök ansvaret. Zweigbergk menar alltså att det främst är yngre människor som låter sig hetsas av Strindberg (något som inte antyds i *SvD*-ledaren), och därmed förhindras att följa sin ”naturliga känsla”. Avslutningsvis säger han att det inte på något vis är hans mening att de litterära, politiska och sociala stridsfrågor som Strindbergsfejden aktua-

liserat bör sopas under mattan. Men kan man i alla fall inte avstå från de personliga smädelserna?

Zweigbergks sista artikel i frågan, den 3 augusti, har liksom de tidigare artiklarna något av en von oben-attityd, där författaren uppvisar sin fortsatta vilja att förmana och moderera; tala om hur en debatt egentligen bör föras, samt varför denna debatt inte kan accepteras. Om Strindbergs anfall mot nittitalisterna, säger Zweigbergk att det är för hårt. Det riskerar också att slå tillbaka mot de mer förnuftiga ”försiktiga och underminerande tvifvelsmål, om det inte kommit lite väl mycket blommor och rökelse på vissa tempelaltare”. Det Strindbergska anslaget var ”för personligt och för våldsamt för att kunna öfvergå i en lugn granskning med användande af justerade vikter”. En kritisk debatt bör alltså innehålla lagom mycket kritik, den ska vara saklig och nyanserad, utan personangrepp, anser Zweigbergk.

DN:s chefredaktör är debattpedagogisk, vill tala om för offentligheten hur man bör bete sig i denna offentlighet, inte minst alltså av omsorg för nationens ungdom. När man ska slåss, ska man slåss med ”karolinska huggvärvor”. Fäktmetaforen ställs här mot metaforen ”ligapojkskalabalik” i syfte att visa att alla strider i offentligheten måste vara välordnade och följa vissa regler. Reglerna, även om de fångas upp i vissa abstrakta begrepp, förefaller svårkonkretiserade, men Zweigbergk själv känner sig tydligen manad att döma efter dem. Den bild av offentlig diskussion som Zweigbergk eftersträvar är modererande, eftertänksam, abstrakt. Strindberg gör i praktiken det motsatta – han är extrem, impulsiv och konkret. Om Zweigbergk fick som han ville, skulle kärnan i den Strindbergska debattmetoden, att göra det personliga offentligt och därmed avslöja förljugenheten och koteriväsendet, omöjliggöras. Zweigbergks artiklar, hur tillbakalutat modererande de än kan verka, innehåller alltså en aggressiv attack mot Strindbergs metod att skapa offentlighet, åtföljd av hotet att frambesvärja tystnad, som ju också måste ses som en aggressiv handling, en form av maktutövande, i offentligheten.

Även bakom Zweigbergks lugna och upphöjda attityd tycker sig dock *Smålands Folkblad* se personliga motiv, och så här Strindbergskt låter det i denna tidning den 13 juli:

Som bekant gick Strindberg i Svarta fanor illa åt *DN*, och nu tackar tidningen för sist. Den avråder från verkställandet av den tanke, som framställts i Aftontidningen på en nationalinsamling till ett diktargage för Strindberg. Saken blir inte mer tilltalande genom att *DN* gömmer sin hämndgirighet under masken av lidelsefri och saklig utredning. Fy!

Metoden att göra det personliga offentligt diskuteras principiellt vid flera tillfällen. Erik Håkansson frågar i *Fram* (augusti 1910) ”om sanningen i sak är bunden vid sanningen om en person, är det då förbjudet att tala sanning?” Håkansson menar att det nog inte är metoden att vara personlig i sig som väcker anstöt, utan vem det är som vågar vara personlig – ”[d]et beror alldeles på *vem* det är, som super”. Håkansson går vidare till att fråga sig vad litteraturen egentligen ska handla om ifall den inte får vara personlig? Själv finner han inget svar, men konstaterar att om Fredriks Böök önskemål om en ren och harmonisk litteratur infrias, kommer det inte finnas några intressanta böcker kvar.

Ett indirekt svar på Håkanssons fråga kan Verner von Heidenstam sägas ge när han sent omsider kommenterar Strindbergs angrepp. Heidenstam är på det klara med att Strindbergs metod är den personliga, men denna metod anser Heidenstam osund: ”Det är något lågt och orent i en sådan själfafklädning på öppet torg” (*Aftonbladet* 2 mars 1911). Heidenstam längtar efter det abstrakta och generaliserade betraktandet – det verkliga snillet ska ge ”fullgiltiga svar, se saker ur en upphöjd position med ”örnblicken från fri rymd”:

En sådan blick har inte Strindberg. Han har aldrig gjort min själ rikare, aldrig på allvar öppnat en ny utsikt, aldrig i något enda spörsmål gifvit det fullgiltiga svar, som just är det verkliga snillets gåfva till människorna. Hans rastlöshet inom olika områden, hans nyfikenhet för minsta ört på marken – allt har gjort honom till en sökare. Men en sak är att vandra fram genom ett virrvarr av gissningar och på tjuju bommar skjuta en träff. En annan att verkligen lösa ett problem, att lyckas. Han är sökare, men inte finnare. ... Han är en vagn utan fimmelstång och skaklar, som ena stunden ligger i vänstra diket och nästa i det högra. Men kan det kallas en mönstervagn? En vagn, som jag kan lita på och som för till målet kallar jag god (*SvD* 1 mars 1911).

Även David Sprenkel tar i en omfattande artikelserie i *AT* upp Strindbergs personliga metod, ”självavklädningen” och det ständiga sökandet utan ”fullgiltiga svar”, men tvärtemot Heidenstam ser Sprenkel detta som den nyaste och mest konsekvent genomförda konstformen – journalistikens sammansmältning med poesin och det offentliga rummet som en plats för själslig bikt (en dokusåpa för att resonera anakronistiskt):

Strindberg, voilà l’homme, ecce homo, han är ungdomens man, ty han, ensam, är mannen som säger: allt. Alltsedan han själv predikade i världen och alltsedan han valde magister Olov till språkrör i sin vårbrytnings rebellstycke

med kyrka och predikstol till sceneri, har han känt driften att *tala*; och där hitta vi journalisten inne i diktarn, där stå vi vid det hemlighetsfulla centrum, där en spotsk poet och en populär tidningsskrivare gå ihop till en. Redan då på 80-talet framkastade för resten Strindberg ... att tidningen skulle komma att ersätta boken. Författaren skulle i framtiden klä om sig till journalist, ödmjukt och utan att kinka. Nu är han där; sedan de Blå böckerna, som torde kunna betecknas som tidningsskriveri av en tidningsman, som är utan tidning, är han där. ... Nu är han logisk, nu är han konsekvent, nu står han helt till publikens förfogande, nu har han avstått från sista återstoden av privat existens; nu först berättar han *allt*: vad han läste i går kväll, vad han såg på morgonpromenaden, vad en besökande sade till honom på visitationen, vad han tänkte till maten, vad han drömmer, sedan han gått och lagt sig. Det ena kommer kanske icke att likna eller stämma med det andra, men som allt sägs och allt läggs fram, måste det ändå bli sammanhang, och läsaren själv får reda ut det, vilket är det radikalaste (AT 21 oktober 1910).

Sammanfattningsvis finner vi att många tidningar reagerar med upprördhet över Strindbergs debattmetod. Att gå på person, att klä av dem och sig själv offentligt, kan inte tolereras i den offentliga diskussionen. De liberala tidningarna är faktiskt extra tydliga på denna punkt (å andra sidan väljer förstås de konservativa tidningarna, vid sidan av *SvD*, det ännu mer effektiva maktmedlet – tystnaden). Den tidningsläsande publiken, liksom nationens ungdom, riskerar att förledas av dylika metoder. Men samtidigt finns det en sund nation, på samma sätt som Zweigbergk menar att de yngre har en ”naturlig känsla”, som inte föröds av dessa smutsigheter. Intressant är att Strindberg själv egentligen anser samma sak i sina visioner om en agrart präglad folkstat. Offentligheten blir här ett osunt rum för medborgerlig pedagogik. Det hela kan emellertid, enligt Zweigbergk och andra, hjälpas genom att den offentliga diskussionen blir nyanserad, modererande och abstrakt resonerande. Under dessa förnuftiga rekommendationer finns en tydlig oro för anarki, en återgång till naturtillståndet, liksom en i sig aggressiv uppmaning till Strindberg och hans efterföljare att hålla sig till vissa regler.

Att definiera och kategorisera offentliga individer

Som redan nämnts var Strindbergsfejden en invektivens högtidsstund. I det korta citatet från Sven Hedins artikel i *DN* kan man alltså hitta karakteristiker som ”rutten karaktär”, ”vampyr”, ”parasit” och ”schakal” – andra invektiv ur artikeln är ”abnorm”, ”kobra”, ”perfid”, ”pervers”,

Patrik Hall

”oändligt liten och gränslöst tarflig”, ”den fegaste av vårt lands jesuiter”, hans alster hör ”hemma i rännstenar och kloaker” och att kalla honom dilettant vore ”orätt mot dilettanterna”. En kommentator anser att Hedins artikel ”innehöll den förmodligen fullständigaste hittills på svenska offentliggjorda samling prov på det språk, som brukas av en viss sorts gentlemän, när de befinna sig i det tillstånd, som i deras kretsar plägar betecknas med ordet ’knöl’” (i *Säningsmannen* 1910:30). Beteckningen ”schakal” har Hedin för övrigt inte hittat på själv – den kommer från Fredrik Bööks första artikel i fejden i *SvD* 8 juli 1910, och anspelar på att Strindberg ger sig på den döde Oscar Levvertin. Bööks artikel står inte långt efter Hedin i användandet av invektiv:

Har Strindberg i sin kulturkritik någonsin inspirerats af annat än blindt hat, brutal ondska och skummande storhetsvansinne, har han någonsin skytt de gröfsta tankefel, de mest flagranta osanningar, har han någonsin tagit ordentligt reda på någonting? Är icke denne vidunderlige mångläsare en af de okunnigaste skribenter som funnits, därför att han i sitt högmod och sin hafsighet aldrig nått till grunden med något? ... den skulptör som ville skapa en staty öfver tänkaren Strindberg, rousseauanen, könsfilosofen och Svedenborgaren, hade att afbildla en man som tänker med inälfvorna och som vrålande vrider sig i sina kval.

Som många skribenter påpekar så finns det något motsägelsefullt i att beskylla Strindberg för råhet, för att sedan omedelbart ge igen med samma mynt. Invektiven är, som synes av citatet, inte bara ett sätt att skymfa, utan också att karakterisera och definiera personen Strindberg – jämför beteckningarna ”rousseauanen, könsfilosofen och Svedenborgaren” som uppenbarligen inte är smickrande karakteristiker enligt Böök. Det går att gruppera definitionerna av Strindberg under ett antal rubriker:

Han är rå, ondskefull och destruktiv

”Strindberg har alltid röjt ett starkt drag av råhet, och detta har med tilltagande ålder och allt tydligare framträdande rubbning av själshälsan blivit ännu starkare”, skriver *Karlstadstidningen* den 27 juli 1910. Detta är den allmänna linje om Strindberg som förfäktas av Böök, Hedin och många andra, och som även Heidenstam så småningom instämmer i:

Strindberg är fullblodsbarbaren inom vår vitterhet, och allt barbariskt har fröjdats. Civilisatoriska makter äro honom i själ och hjärta förhatliga. ... Strindberg med sin isgrå och misstroagna blick nedifrån är en förlupen träl (*SvD* 1 mars 1911).

Det anses att Strindbergs råa ton kräver att man svarar rätt tillbaka. Statsvetarprofessorn och högerpolitikern Rudolf Kjellén menar i ett par artiklar (*Göteborgs Afonblad* 27 och 29 juli 1910) att Hedin är en riddarpojke, medan Strindberg är en ligapojke – men Strindberg har valt vapen i striden (vi känner igen såväl vapen- som ligapojksmetaforerna) och därför måste Hedin svara på det sätt han gör. Även på vänsterhåll väcker Strindbergs beteende anstöt. Den socialdemokratiska kulturpersonligheten Karl-Erik Forsslund talar sålunda (i *AT* 20 augusti 1910) om Strindbergs ”gammalmansblinda självförgudning och sjukliga förstörelselusta [när han] stormar an mot vår senaste kulturs högsta, friskaste och finaste blomster”.

Det är vanligt att förknippa Strindberg med vilda, barbariska och destruktiva inslag i svenskt kulturliv, och att även definiera hans beundrare som vildar – ”tjutande dervischer” samlade till ”krigsdanser” skriver Fredrik Vetterlund i *Afonbladet* 1 augusti 1910. Strindbergskultens psykologiska motiv, skriver Vetterlund, ”synas stå nära vildens dyrkan af naturens barbariska och förstörande krafter”. Vi är tillbaka till uppfattningen att nationen i sig är god, men att samtidigt den publik som läser Strindberg är förvildad. *SvD*:s chefredaktör Gustaf Stridsberg (30 oktober 1910 och 11 april 1911) är den som mest oroas över Strindbergskultens konsekvenser – han spårar en revolutionär konspiration, riktad mot såväl det bestående samhället som den samtida svenska konsten. Han känner sig ”bäfvande” inför det faktum att bemärkta personer som exempelvis biskopar, liksom framstående högerorgan, gjort gemensam sak med ungdomskräkternas ledare Z Höglund i samfälliga tributer till Strindbergs samhällsomstörtargärning.

Han är omåttligt avundsjuk

Högljudda klaganden över ”den kungliga svenska avundsjukan” är legio i Strindbergsfejden, och oftast är det Strindberg som utsätts för anklagelserna om avundsjuka. I *Östgöten* den 20 juli 1910 anställer man moraliska betraktelser över denna nationalsynd:

Storheten hos ett lands författare ligger framför allt däri, att han i sig uppsamlar och som en klar spegel återgifver hela nationens grundväsen. Strindberg har i sina bästa stunder afspeglat den svenska folkkaraktären så som ingen annan. Men äfven i sina mörka stunder är han svensk, och det i ohygglig grad. Det är så svenskt detta, att spotta på vårt eget, att vända beundran i hån, att låta egen afund spy sitt etter öfver det bästa och vackraste, som andra äga.

Även ledande författare och kritiker som Per Hallström och Fredrik Böök anser det självklart att Strindberg är avundsjuk på de framgångar som hans landsmän rönt. Denna avundsjuka är i sin tur härledd av hans råa trälnatur, ”det Calibanartade i hans väsen” som *Östergötlands Dagblad* uttrycker saken den 7 mars 1911, den ”... lågföddes och lågställdes dol-ska, inbitna missunnsamhet och illvilja mot dem som han anser i något avseende lyckligare lottade”.

Han är sjuk

En vanlig inställning är att Strindberg inte är tillräknelig, att han är rubbad, ”abnorm”, att han lider av ”sjuklig förföljelsemani” (*Mariestads Läns-tidning* 26 juli 1910). En vanlig uppfattning, extra starkt förfäktad av ledaren i *GHT*, är att Strindberg just på grund av sin sjukdom måste bemötas med tystnad. I *Göteborgs-Posten* 29 juli publiceras en lång och, av tonen att döma, ironiskt menad artikel om den ”kroniska, kombinatoriska paranoian” efter *Handbuch der gerichtlichen Psychiatrie*, där beskrivningen av sjukdomen sätts i samband med Strindbergs senare verksamhet. En mer nyanserad uppfattning är att Strindberg är ansatt av inre demoner; att han är en lidande, ”beklagansvärd människa” (*Karlstadstidningen* 30 juli 1910) som inte kan bedömas efter samma måttstock som andra skribenter.

Han är en humbug som vetenskapsman

Strindbergs anspråk att gälla som vetenskapsman retar gallfeber på många skribenter. Sven Hedins kritik av Strindberg gäller till stor del detta. Samtidigt ger hans höga anspråk på området, i förening med hans mysticism, möjligheter till överlägsen sarkasm och ironi, med epitetet ”Swedenborgian” som lösenord. Till och med en ämbetsman finner sig manad att ta till orda: Niklas A. Lindhult skriver en lång vederläggning av Strindbergs konstitutionella funderingar i *Från Svenska Statsförvaltningen* 1910: 6, hållen i en överlägsen och grötmyndig ton, som avslutas med hotelser om åtgärder som kan vidtas emot Strindberg i enlighet med Tryckfrihetsförordningen.

Det finns också en del svagt förstående omdömen. Enligt Hr X i *Hufvudstadsbladet* den 26 juli 1910 så är Strindberg omöjlig att kategorisera eftersom han i så hög grad är mänsklig, på gott och på ont. Gustaf Steffen menar likaledes i *AT* den 11 augusti 1910 att kritikerna inte klarar av att värdesätta Strindberg ”såsom den syntes av geni och intellektuell maktlöshet, etisk klarhet och etisk grumlighet, som han faktiskt är”.

I övrigt är det markant hur stark uppdelningen är mellan de som förkastar och de som hyllar Strindberg. Även de som hyllar honom tar i våldsamt – det är uppvisningar i panegyrik som erbjuder en fullständig spegelbild till motståndarnas hat.

Strindberg är vår mest nationelle diktare

Detta blir ett stående tema hos Strindbergs försvarare genom fejden, som utmynnars i det upprop för en nationalgåva till Strindberg som publiceras i en rad tidningar den 6 april 1911, och där just Strindbergs svenskhet framhålls extra starkt. Denna viktiga punkt återkommer jag till i nästa avsnitt.

Han är en naturkraft – en vulkan

Det är slående hur ofta Strindberg jämförs med naturkrafter – detta förenar för övrigt motståndare och försvarare. John Landquist talar om ”hur hans storm ... blåst i vår kultur, mörk som havets oväder, strålände som dess soldag!” (i *AT* 22 juli 1910). Erik Lundström liknar honom vid en vulkan under eruption (i *AT* 23 juli 1910). Och Karl Östman, som titulerar sig själv ”en arbetare”, menar att det är ointressant om Strindberg har rätt eller ej – han tror på ”åskviggarnas förmåga och rätt att rensa luften då den är kvalmig och tung och olustmättad” (i *AT* 5 augusti 1910). Denna svulstiga retorik bildar en – smått komisk – pendang till Strindbergskritikernas tal om hur barbarerna dyrkar naturens förstörande krafter. Enligt den senare synen står naturen som motsats till den bildade kulturen. Hos Strindbergs försvarare för Strindbergs naturkrafter kulturen till högre höjder.

Han är manlig och modig

I hänförd ordalag skriver John Landquist (i *AT* 21 juli 1910) om hur Strindberg alltid gått bröstgänges emot makten; han har alltid försvarat de försvarslösa och hans angrepp har ”överallt” riktats mot ”de härskande partierna, de gällande åskådningarna”. I *Nya Samhället* 25 juli 1910 liknar Ivar Englund Strindberg vid ett rytande lejon som slår med sin klo mot de fega auktoriteterna, samt hyllar Landquist som ”stigit fram på skansen vid sidan av kämpan”. Bengt Lidforss skriver i *Arbetet* 25 juli 1910:

Aldrig har han böjt sig för publikens smak, aldrig friat till recensenternas gunst. Intrigernas lumpna spel med bulvaner och lejda överfall har han aldrig känt, själv har han slagit till, när det har tyckts honom rätt, och själv har han också tagit risken och konsekvenserna. Han hör till dem, som av begynnelsen varit

skapade för farornas och äventyrens värld; och när allt kommer omkring, är det icke ett svenskt drag, som vi kunde vara stolta över, att vår störste diktare också är en stridens man som få, alltid färdig att till sista blodsdroppen slåss för vad som i hans ögon är rätt och sanning!

Strindberg anses också i eminent grad vara manlig. Clemens Wikmark kallar honom till och med för ”den svenska manlighetens nuvarande bärare” i *Stormklockan* 1910:34, och spårar denna manlighet tillbaka till ”Engelbrektspolitikens” manbara frihetsvilja, så ofta dragen i smutsen av herrarnas ”kvinnliga” lättsinne. I samma extremt uppskruvade tonläge skriver Olof Bruno i *Figaro* 1910:33 om hur Strindberg som en man står upp i det brinnande landet och utslunger sitt anatema över den korrumpade överheten. Även något mindre överhettade skribenter framhåller Strindbergs manliga egenart. En enda skribent, Wilhelm Scharp i *AT* 10 augusti 1910, framhåller att Strindberg snarare representerar det kvinnliga elementet, vilket Scharp avser som ett förklenande tillmäle – gentemot Per Hallström som Scharp i sin tur ser som den enda riktiga mannen i vår vittherhet.

Här kan det vara intressant att konstatera att trots det stora antalet deltagare i debatten, är det markant hur få kvinnor som deltar; de få som deltar blir vid flera tillfällen dessutom avhånade som litterära fruntimmer och köksskvallertanter. Det fåtal inlägg som finns av kvinnor har dessutom det gemensamt att de utmärks av en distanserad hållning gentemot debatten. Männerna ”fäktas” – vi har redan sett att fäktmetaforen var vanlig – medan kvinnorna anser tonläget överdrivet. Denna hållning syns tydligt i ett inlägg av Anna Lindhagen i *AT* den 24 augusti 1910, som inleds på följande sätt: ”Man tvekar naturligtvis att säga sitt ord och ändå kan man inte låta bli. Man gör det i hopp att sedan bli litet fri från den intensitet med vilken tankarna sysslar med denna fejd.”

Det är intressant att notera att man ”naturligtvis” tvekar att säga sitt ord – något som inte förekommer i några artiklar skrivna av män, men här anses det alltså naturligt. Det distansierande uttrycket ”man” använder Lindhagen också genom hela artikeln. ”Man” måste avväga romantik och realism inom litteraturen, ”man” kan kritisera nittitalismen (men inte för mycket!), ”man” måste uppskatta mångsidigheten i Strindbergs författarskap även om ”man” ej kan ”vara med längre” från och med *Svarta fanor* (i fall ”man” fordrade att en dikt skulle innebära åtminstone något spår till ideal mening”). Lindhagen hävdar att striden är het, och att ”där den står som hetast anses de författare, som icke fylla det uppställda måttet för social kamplust, mindervärda”. Lindhagen vill inte

delta i denna personliga kamp. Hon vill moderera, diskutera, förstå. Hon diskuterar här alltså själva kamptekniken i sig, inte argumenten i kampen. Denna debattpedagogik påminner om den som vi såg att Otto von Zweigbergk förfäktade, men medan han framför allt talar för en debatt i mer abstrakta och mindre personliga termer, är Lindhagen främst en företrädare för mer förstående och empatiska hållningar, att Strindberg tänker ”något litet gott om den han sårat”. Lindhagen vill alltså att man ska vara personlig, men nyanserat och empatiskt personlig.

Som vi kan se av denna provkarta definitioner angående Strindberg, rör sig debatten med starkt känslomässiga termer. Definitionerna är förstås viktiga i sig – de avgränsar diskursen/rna om Strindberg men anknyter också till andra, samhällliga och politiska diskurser. Eftersom jag studerat det politiska språket vid sekelskiftet i annat sammanhang, vet jag att debatten stämmer in i bilden av den politiska retoriken vid denna tid, såsom fylld av fysiskt påtagliga metaforer, ofta hämtade från naturvetenskapen.¹¹ Språkets konsekvens är knappast att skapa dialog om den konkreta Strindberg – det är för övrigt förvånande hur få debattörer som egentligen kommenterar vad som verkligen står i hans artiklar – utan att avgränsa och definiera *fenomenet* Strindberg och koppla honom till abstrakta storheter som uppenbarligen är viktiga vid denna tid såsom samhällsupplösningen, manligheten samt nationen. Genom denna kategorisering och symbolisering avleds samtidigt uppmärksamheten från vad Strindberg egentligen skriver.

Det bör kanske tilläggas att även andra debattörer får sina fiskar varma. Bengt Lidforss anses vara präglad av ”blodsprängd och frenetisk själslig rabies” av *Aftonbladets* Fredrik Vetterlund (19 oktober 1910), och i egenkap av botanikprofessor avhånas han ständigt med olika blomstermetaforer (här spökar det feminina igen som en deklasserande kategorisering). Fredrik Böök är den efter Strindberg mest utsatte personen i debatten. ”Gnomen Bööks griserier” talar Z Höglund om i *Stormklockan* 1910:30; ”illiterat och obetydlig” menar Emanuel Franzén i *SocD* 2 augusti 1910; det är enligt Lidforss (*Arbetet* 4 augusti 1910) överflödigt att ”spilla några ord på hr Böök och hans livsgärning” som han i annat sammanhang kallar ”servil slyngel”. Det anses överhuvudtaget som självklart att Böök inte skapat mer än den språkliga uformningen av sina artiklar själv, utan att Heidenstam och Per Hallström står för det andliga innehållet – han har ”kreerats till förtroendeman för nittiotalets litterära fackförening” skriver Lidforss i *Arbetet* den 25 juli, och hans ilska mot Strindberg är endast ”betjäntens raseri över att se sin herre få stryk”. I samma artikel menar också Lidforss att den största samhörighet som finns mellan Oscar

Levertin och Böök, som efterträtt Levertin i *SvD*, är ”Bööks egenskap av halvjude”.

Här är det av vikt att ägna sig något åt det stråk av antisemitism som går genom debatten. På samma sätt som en kategorisering sker i manlighet och kvinnlighet, sker också en kategorisering mellan judiska och svenska karaktärer. Det är till stor del Lidforss som ägnar sig åt att koppla ihop *SvD*:s kritik med judendom. I *Arbetet* den 22 juli kritiserar Lidforss Levertin för att inte nöja sig med litterär avrättning av Strindberg ”utan går på det mest hänsynslösa sätt in på skaldens personlighet, hans karaktär som enskild man”. Genast efter att ha utfärdat detta förbud mot att röra det privata i det offentliga går dock Lidforss in på Levertins rasegenskaper: ”denne judiske man” rusar alltid fram när Strindberg gett ut ett mästerverk och ropar att han blyges: ”Och svenskarne applådera honom och vända ryggen åt sin store diktare! Oh, die dummen Schweden!”. ”Den oförstående likgiltighet, varmed han betraktar all religiös själavända, är ett utslag av den flacka världslighet, som man så ofta möter även hos intelligenta representanter för hans ras”.

Överhuvudtaget menar Lidforss (i *Arbetet* 30 juli 1910) att Levertin inte förstår ”utpräglat svenska typer” som Strindberg, Ola Hansson och Erik Axel Karlfeldt – han hyser ”antipati mot allt som är svenskt i djupare mening”. Även andra skribenter på vänsterkanten kopplar ihop Levertin med nittitalism och judendom – det koteri som Strindberg tycker sig ha definierat, menar många alltså är ett judiskt koteri. Johannes Sköld skriver i *Fram* 1910:8 att nittitalet var en korsning mellan ”aristokrati och judendom” och att det aldrig kunde bli riktigt fullgånget svenskt. Erik Håkansson skriver på samma sätt i *Fram* 1910:11 att Levertin aldrig kunde, ”så i grund och botten asocial som han i enlighet med sin race ganska naturligt var”, förstå den moderna, socialt inriktade litteraturen. Adolf Lundgrehn, mannen ”från de djupa leden”, som föreslår nationalbelöningen åt Strindberg skriver i en patetisk dikt i *Stormklockan* 1911:17 om ett ”adeligt judeband” som söker behärska den svenska kulturen. I *Figaro* 1910:28 skriver signaturen Gert Bokpräntare på samma sätt angående beundran av Heidenstam att ”Litteraturjudarna ha gnuggat sig i händerna öfver de sköna sekinerna och att landet funnit en afgud som var fullkomligt ofarlig för det lilla geschäftet”.

Iögonfallande är för övrigt att dessa antisemitiska kategoriseringar aldrig problematiseras, utan ses som självklart relevanta – Böök som hela tiden hätskt angriper Lidforss och försvarar Levertin nämner dem aldrig. Detta mönster har också reproducerats av eftervärlden.¹² Här har vi alltså ett tydligt exempel på exkluderande kategorisering i debat-

ten. Uppfattningen är att judarna aldrig kan delta på riktigt i en äkta, svensk offentlighet; de kan aldrig tillgodogöra sig svensk kultur. Men likväl har de pengar och inflytande! Som syntes av Lidforss' uttryck ovan, så hör inte judendom till privatlivets domäner. Det är i stället en offentlig kategorisering som avser att avgränsa vilka personligheter som är värda att ta på allvar i debatten. Dessa personligheter ska vara "utpräglad svenska typer". Återigen ser vi definitionernas syfte att abstrahera och skapa avgränsade kategorier och identiteter. Detta definitionsbehov är grundläggande i Strindbergsfejden, så självklart att man till slut nästan upphör att tänka på det.

Offentligheten klassuppdelad?

– fejden som en strid om nationen

En stor del av diskussionen under Strindbergsfejden går ut på att konstatera vilken diktare som har det mest nationella tonfallet. Strindberg är själv inne på detta, i sin karakteristik av Heidenstam i *AT* den 25 juni 1910:

Och eget nog den stora Pekoralsymfonien *Hans Alienus* är bara turistikäserier, mest från Orienten, Snobbens snobbiga betraktelser över världsgåtorna och det unkna jagets upplösning. Det var det nationella epos när "Sverige fick en skald". Men utan att äga några rötter i det nationella, varken i saga eller sång.

Att äga "rötter i det nationella" framhålls alltså av Strindberg som ett egenvärde.

Den 1 juli dyker i *AT* upp en artikel under rubriken "En röst ur de djupa leden", skriven av "arbetaren" Adolf Lundgrehn, som föreslår en nationalbelöning åt Strindberg, insamlad av folket självt. Diskussionen om denna eventuella nationalbelöning blir ett viktigt inslag i Strindbergsfejden. Den uppkallar till och med den person som ofta utpekas som den maktfullkomlige huvudpersonen i "kottet", akademiledamoten Per Hallström, till en ilsken artikel i *SvD* den 30 juli 1910, där han kallar förslaget en "nationalskandal"; hyllar man Strindberg nu är det nidskrivaren och smädaren man hyllar. Till slut kommer emellertid ett upprop till stånd den 6 april 1911, som renderar en insamling av 50 000 kronor som överlämnas till Strindberg på hans (sista) födelsedag den 22 januari 1912 i samband med en stor procession utanför hans hem.

Lundgrehn framhåller just Strindbergs eminenta svenskhet: "Vad har hans fosterland bjudit honom? *Honom*, vars diktning är så svensk, som näppeligen någon annans. Till och med utslagen av hans bittra hat är

typiskt svenskt.” Men Lundgrehn hävdar också att Strindberg är småfolkets man – ”de breda lagren” förstår honom instinktivt. Erik Thyselius stämmer några dagar senare (AT 7 juli) in i hänfödda ordalag:

Låt därför folket självt stifta det enda stora Nobelpriset åt sin störste diktare, det som endast gives åt honom, och icke av en liten klick eller korporation, utan av allmänheten. Denna hedersskuld får icke bli obetald längre. Att riksdagens kamrar skulle bevilja ett diktargage är förvisso, som hr Lundgrehn säger, en utopi. Att nationen själv skulle träda fram och göra sin plikt är däremot en så självklar fordran, att det måste antagas att folket anser det som den naturligaste sak i världen...

Man märker här att Thyselius använder sig av Strindbergs egen terminologi – mot klicken, kottieriet, står nationen enig och samlad kring sin store diktare. John Landquist utvecklar temat i sin artikel ”Strindberg har rätt!”. Han konstaterar att en diktares uppgift i och för sig inte är att ”samla nationen”, utan att erövra den enskilda läsaren. Men i det avseendet har ingen blivit så älskad av folket som Strindberg:

Så är han i djupet svensk. Man tänker ej mer Sverge utan honom. Så djupt har kärleken till Strindberg trängt in i oss från vår första ungdom, att vi sätta oss alldeles över fakta. Strindberg är vår, han får göra vad han vill... Klen kärlek som faller av, så fort föremålet inte längre är oss till lags. Det tillhör partigångarna, som aldrig bli saliga, och de ljumma och svaga, som fly vid första träffningen.

Erik Hedén fortsätter på likartat spår i sin första artikel (den 16 juli) i *SocD*. Men här finns också ett klassperspektiv med. Strindberg står med småfolket, medan nittitalisterna rättat in sig i högerledet. Denna karakterisering av striden i höger/vänstertermer kommer att drivas vidare från vänsterhåll.

Vår tid är, säga vad man vill, främst en socialt-politisk brytningstid. Inom alla läger känner man, att man står mitt i en kamp, där vårt folks framtid är stridsämnet. En stor diktning i en sådan tid kan ej sluta ögonen för den politiska kampen. Därför blickar det kämpande folket ovillkorligt efter diktare, som dessutom äro hövdingar. [...] I samma mån arbetareklassen förverkligar sitt beslut att bli bärare av framtidens kultur, måste den som en av sina främsta uppgifter sätta plikten att lyfta på skölden de framtidsbådande och just därför officiellt bannlysta kulturbärarna.

Gustaf Uddgren i *Figaro* tar samma dag i desto mer när det gäller klassperspektivet: en insamling måste ske i protest mot att den store diktaren ska ”få afhånas af de öfverklasslynglar, som vilja spela adliga förmyndare för ett folk, som längesedan borde ha varit moget att ta tyglarna i egna händer. *Aux armes citoyens!* När skola vi storma Bastiljen?”.

Man kanske ska tillägga att i ovanstående artiklar varvas dessa ovationsartade hyllningar med skarp kritik av vad Strindberg skriver i sak – vare sig Landquist eller Hedén kan instämma i Strindbergs litterära utfall mot nittitalsförfattarna. Strindbergs konkreta skrivelser har heller inte så stor betydelse. Det är *symbolen Strindberg* som är viktig, som i Hedéns artikel, där han är den framtidsbådande hövdingen. Såväl Landquist som Hedén och tidigare nämnda författare talar å nationens, å folkets vägnar. Nationen eller folket antar karaktären av en symbolisk eller abstrakt storhet i symbiotisk relation till symbolen Strindberg. Även om det i flera artiklar också finns ett klassperspektiv, så förenas detta klassperspektiv med det nationella. Arbetarklassen är framtidens nation, Strindberg dess representant, och det är just som banérförare för ”framtidens kultur” som Strindberg förkastas av det officiella Sverige.

Fredrik Böök svarar på Hedéns artikel i *SvD* den 19 juli, där han menar att moraliska och litterära synpunkter på Strindberg av Hedén glatt och okonstlat underordnas de politiska. Böök betvivlar Strindbergs nytta för den socialistiska saken – han är gammaldags kristen, swedenborgian, samt föraktar darwinismen och den moderna nationalekonomin – men menar samtidigt att Strindbergs ”ständigt jäsande missnöje, oafåtligt riktadt mot allt på något sätt auktoriseradt och legitimeradt” förvisso passar in bland vissa socialister, speciellt ungsocialisternas hat mot allt bestående. Hedén svarar (i *SocD* den 21 juli) med att försöka bevisa Strindbergs patos för den socialistiska saken, och anklagar i sin tur Böök för att vara blott en symbol för högerintressen:

Hr Böök är ju dock ingenting annat än en symbol, en röst. En symbol för dem som själva under årtionden varit vana att kritisera, att vara folkets röst, och nu med ovilja finna det folk, vars led de lämnat, lyssna till kritik över dem själva. En röst åt dem, som länge insett litteraturens användbarhet i politikens tjänst, som länge gynnat litteraturkritici, vilkas åskådning så regelbundet och noga som möjligt sammanfallit med *högerpolitikens* taktiska krav, men som nu plötsligt blivit oskuldssfullt upprörda.

Enligt Bööks måttstock så finns det en i grunden moralisk nation, ett folk ”som älskat Tegnér och Geijer och Viktor Rydberg”, som i läng-

den omöjliga kan ”fågnas af dyvulkanens [Strindbergs] regelbundet återkommande eruptioner”. Däremot finns en moraliskt sjunken skock ”Strindbergianer”, som i Strindberg finner ”ett förstoradt och smittsamt uttryck för egen grämelse och rancune”, samt de socialister som försöker utnyttja Strindbergs namn för egna syften. De moraliskt sjunkna för Hedén är i stället de som inte längre utgör ”folkets röst”, utan utnyttjar kulturen för högerpolitiska syften. I båda fallen finns alltså en äkta och sund nation, å vars vägnar man anser sig tala, låt vara att det sedan finns speciella, moraliskt sjunkna grupper, som egentligen inte hör hemma i nationen.

Vänsterperspektivet på Strindberg blir alltmer frekvent under debattens gång. Det betonas också ofta att Strindberg är framtidens, ungdomens man, och därmed också vänsterns. Så här låter det i *Stormklockan* 1910:32, när Knut Thun kopplar ihop Strindberg med ungdomens nation:

August Strindberg har i dessa dagar svängt sanningens gissel över vårt hycklande borgardöme, och väldeliga har slagen träffat. Luften blev den gamle kämpan för kvav, han måste ha rum, han måste ännu en gång ropa ut, och hans stridsrop har skullat, spridande bestörtning och förvirring i junkerlägret, men på oss unga har det verkat väckande och manande till ny kamp. Ännu är inte Din kraft bruten, kämpe! Ännu äger du kraft nog att sätta stormklockan i gång och blåsa i stridslur, och så sant som det finns ungdom i Sverges gamla land, vi skola kämpa *med* Dig och *för* Dig.

Thuns retorik överträffas endast av en av de ledande ungdomskräfterna, Fredrik Ström, som i *Stormklockan* 1910:46 påstår att Strindberg är ”ett med det arbetande folket”, att hans hjärta ”i alla hans verk klappar för folket”, men när detta folk har det extra svårt ”kommer det alldeles särskilt nära, ställer sin klinga och sitt bröst mot dess fiender”. Ström framhåller också att Strindbergs broschyr *Folkstaten* ”är en lans slungad av en väldig folkets kämpe mot förtryckets bröstpansar”. Stockholms socialdemokratiska borgmästare Carl Lindhagen gör också en tydlig koppling till det nationella (AT 10 augusti 1910). Strindberg har alltid gått med ”framtidens folk” – hans belackares nationella patos är i själva verket vagsånger som söker vyssa nationen till sömns (den sovande nationen är en oerhört vanlig metafor vid denna tid, som också Strindberg anknyter till). De socialistiska debattörerna tar dock sällan upp vad Strindberg skriver konkret, till exempel de förslag han ger om folkstaten. Detta är intressant, eftersom flera av hans förslag (exempelvis att göra sig

av med städer och industri för att skapa en småbrukarnation på landet) måste vara rätt hårdsmälta för flera socialister.

Meidal sammanfattar ianspråktagandet av Strindbergs person för socialismens sak som en framgångrik erövring, initierad av Socialdemokratiska ungdomsförbundet, men också utnyttjad av partiets ledande gestalt, Hjalmar Branting.¹³ Strindberg blir alltså tagen i anspråk för den socialistiska kampen mot det bestående samhället. Men det viktiga här är att denna kamp också i eminent grad uppfattas som en kamp om nationen. Klassuppdelningen av den svenska offentligheten får sitt kongeniala uttryck i *Frams* skämtteckningar om Strindberg som ”tjänstekvinnans son” och Heidenstam som ”borgardömets sångare”. Medan Strindbergs kritiker alltså menar att han förkroppsligar de sämsta sidorna i den svenska nationen, anser Strindbergs socialistiska panegyriker att han förkroppsligar de bästa. Att han på något sätt förkroppsligar nationen är däremot alla rörande överens om. Den nationella tolkningsramen är den centrala i striden, och det är därför inget förvånande att uppropet för nationalinsamlingen till Strindberg blir en enda lång hyllning till Strindbergs svenskhet. Klassperspektivet finns inte alls med i detta upprop eller i propagandan för nationalinsamlingen, men däremot tar det över i slutfasen, i samband med nationalhyllningen på hans sista födelsedag och på hans begravning, som helt domineras av arbetarrörelsen.

Den enighet gällande Strindberg som står att finna i socialistpressen är inte förhandenvarande i högerpressen – det är främst *SvD* som driver kampanjen mot honom, även om landsortstidningar liksom *Aftonbladet* och *Nya Dagligt Allehanda* ofta instämmer. När Rudolf Kjellén genomför sin ovannämnda analys av den svenska nationalkaraktersens inre kamp – där Hedin symboliserar det ädla och ridderliga, Strindberg det smutsiga och låga – i *Göteborgs Aftonblad*, får han mothugg av högertidningen *Helsingborgs-Posten*, där Sven Åkerberg den 30 juli i en artikel som väcker stort uppeende skriver att:

Nu vill man till yttermera visso räkna det Strindberg till skam och vanheder, att socialisterna taga hans parti. Nej! Men det är en evig skam för ”unghögern”, att en professor Kjellén i Göteborgs Aftonblad kan få blotta sin dryga dumhet – liksom ej Sven von Hedin själf skulle ha tillräckligt blamerat sig, hans hjälp förutan.

Åkerberg anser att Strindberg borde ha rätt att finna hela den samlade nationen bakom sig. Flera högertidningar hyllar, med ibland stora reservationer, Strindberg som Sveriges främste författare, men som förvillad

AUGUST STRINDBERG

VERNER VON HEIDENSTAM

Bilden av Strindberg som nationens författare och Heidenstam – som i det tidiga 1900-talet förgäves strävat efter att bli Sveriges nationalskald – som författararistokraten, höjd ovanför ”vanligt folk”, gestaltades i Einar Nermans teckningar ”Tidevarvets mästare – Tjänstekvinnans son” och ”Borgardömets sångare” publicerade i Fram 1910:8.

i sitt politiska tänkande. Betecknande är också att Åkerberg markerar större avstånd till Strindberg i samband med arbetarhyllningen 1912 och det allt tydligare socialistiska anspråkstagandet av honom.¹³ Förutom arbetarhyllningens betydelse för att inplacera Strindberg i det socialistiska lägret, har troligen Heidenstams artiklar om Strindberg och ”proletärfilosofien” på våren 1911 stor betydelse för den tilltagande polariseringen. Så sent som under storstrejken 1909 efterfrågade socialistiska skribenter ett medkännande ord från Heidenstam, vars ”Medborgarsång” fortfarande var en kampsång i paritet med ”Internationalen” i arbetarleden. Genom sina artiklar bekräftar Heidenstam inför de socialistiska opinionsbildarna riktigheten i det Strindbergiska angreppet på honom.

Ett inslag som åtföljer de nationella appellerna är en ständig vecklagan över nationens tillstånd. I en av sina mest omdiskuterade artiklar, ”Olust i landet” (*SocD* 11 juli 1910), ger Strindberg själv prov på denna

allmänna tendens till självflagellering. Enligt Strindberg är landet på väg att i rask takt avfolkas; männen emigrerar, de gamla och sjuka blir kvar, tågen går tomma, ogräsen tar över åkrarna och den lilla ungdom som finns utpinas av exercisen. Några skördefester hålls inte mer, åtminstone inte i det ”rika Skåne” där Strindberg tidigare bodde, ”ty Betan är en dyster planta som inte går till logen, utan till fabriken”. I sin gnälliga artikel påminner Strindberg starkt om den reaktion mot moderniseringen som kulminerar i början av 1900-talet, med jordbruksromantiken, egnahemsfrågan och emigrationsutredningen (som Strindberg för övrigt ivrigt läser, men konstaterar att det är ”idell bekräftelser på mina antaganden”). Strindberg är ingalunda någon moderniseringsentusiast – nationens fasta och kärva grund måste vara jorden, skriver han i sina artiklar om folkstaten.

E. Walter Hülphers, som kommenterar ”Olust i landet” (i *Smålands Folkblad* 19 juli 1910), anser att olusten i själva verket är den sanna bakgrunden till Strindbergs anfall mot Heidenstam. Han har gripits av olust på sin kammare, och reagerar mot den ”vattenpest med en och annan lergrå fläck emellan” som har hållit Sverige i stagnation under flera decennier. Jeremiaden fortsätts av i stort sett varje författare, ofta åtföljd av en slags aggressiva uppmaningar till publiken om medhåll, uppmaningar som ibland dock mest har karaktären av bitter självömkan. Om man med Sprengel ser offentligheten som själsbikt, så utgör en stor del av artiklarna under Strindbergsfejden en slags nationalbitterhetens psykoterapi.

Strindbergs artiklar om Hedins ”upptäckar-humbug” och Renats gamla karta, kan sägas ge en positiv motbild till dagens uppfattade stagnation. Under 1700-talet utförde fångna karoliner stordåd i Centralasien – Strindberg har en hel lista på dem – men nu är det dags att utföra stordåd här hemma. Flera kommentatorer på vänstersidan är också inne på att Hedins nuvarande forskningsfärder är värdelösa för svensk kultur i jämförelse med Strindbergs egna, nationella gärning.

En stor del av debattörerna, inklusive Strindberg själv, finner sig alltså föranlåtna att anställa räfst och rättarting med den svenska nationen. Den som yttrar sig på det mest ingående och samtidigt gåtfulla sättet om dessa nationella spörsmål är den unge författaren Ludvig ”Lubbe” Nordström i två artiklar (*AT* 3 augusti 1910 samt *DN* 6 augusti 1911). I sin första artikel hävdar Nordström att vad han kallar för Strindbergs ”bokslut” med den svenska nationen egentligen inte angår ”den breda allmänheten”, utan enbart den nya författargenerationen – ”tionalisterna”. Innebörden i bokslutet är enligt Nordström att ”Den Svenska Anden” nu åter har

förts i kontakt med ”de europeiska, de utomsvenska idéströmningarna”. Den svenska nationen ”är ett trögt folk, fullt av hetsigheter, men om man närmare undersöker, vari dessa hetsigheter bestå, så finner man det vara i en oresonlig ilska, så snart den medfödda trögheten blir på minsta sätt rubbad”. Denna nationaltröghet är det som Strindberg har angripit, medan Heidenstam har understött den. Heidenstam har velat rycka upp landet, men eftersom han alltid ansett folket vara lump, kan han inte extrahera annat därur än just lump. Han har inte längre hunnit än till den nationella folkskolan, där ”Den Svenska Anden sysselsätter sig med att skriva småberättelser” samt ”att utlysa pristävlingar i barntidningar”. Men Strindberg vill däremot göra oss till världsborgare:

Han har känt, att i Den Svenska Anden förefanns en håg att slippa ur det nationellas allt hårdare bojer och att komma i kontakt med de andra europeiska andarna ... göra sig själva till europeiskt tänkande individer, följa med de allmänmänskliga idéernas kamp och strid, bryta ner den kinesiska muren kring landet och lära sig att tänka och känna och se och bedöma på världsborgarmaner!

Att bryta den svenska isoleringen, och att vara människa först och nation sedan – det har varit Strindbergs mission, menar Nordström. Man erinrar sig här *GHT*:s kritik av Strindbergs ”kontinentala” manér att exponera ”privatlivet”. I sin andra artikel klargör Nordström att denna europeisering inte alls är antinationell. Tvärtom handlar det om ”att bli mer svensk än någonsin”, men nu från en över-(men allt annat än anti-) nationell ståndpunkt. Strindberg har fört oss i kontakt med Europa, men han har gjort det genom att anta en klassisk-germansk individualistisk ståndpunkt där hans skapelser har individuellt liv, medan Heidenstam står för en klassisk-antik kollektivistisk och statisk ståndpunkt där hans verk står utanför honom själv som en abstrakt storhet. Just Strindbergs opålitlighet är hans nationella och samtidigt europeiska storhet, menar Nordström.

Nordströms märkliga artiklar kommenteras knappast, mer än i satiriskt syfte. De kan tolkas som modernistiska i sin tendens, eftersom Nordström till skillnad från de flesta andra av Strindbergs beundrare främst betonar hans utomsvenska storhet. Men att föra oss i kontakt med detta utomsvenska och europeiska är samtidigt enligt Nordström alltså det mest svenska man kan göra, eftersom detta är ett uttryck för vad han själv kallar den germanska individualiteten i den svenska folksjälen. Således återkommer det nationella på en ny och mer upphöjd nivå. Detta

exempel visar med all önskvärd tydlighet hur totalt bestämmande den nationella kategoriseringen av offentligheten är. Det nationella i debatten fångar, kategoriserar och avgränsar, men skapar också möjligheter till omdefinitioner. Vad vänsterdebattörerna gör är framför allt att försöka omdefiniera det nationella, inte att göra sig av med det eller ersätta det med exempelvis ett klassperspektiv.

Viljan att tala å nationens vägnar, och att samtidigt försöka definiera denna nations strävanden, synes vara en kärnpunkt i hela Strindbergsfejden. Nationen är given som stridsämne, den är debattens ”symboliska territorium”, kanske allra främst hos vänsterdebattörerna. Att nationen finns som en enhetlig och abstrakt storhet är dock alla överens om (samtidigt som det också finns en fallen, skandalsökande publik). Definitionerna av nationen står i en tydlig relation till definitionerna av de ledande personligheterna i fejden. Om Strindberg är en ”hövding”, ett ”lejon”, eller en ”schakal” och ”förlupen träl” är av yttersta betydelse för det ”folk” som man så gärna vill definiera. Dessa karakteristiker av ledande personer i debatten är yttringar av den stora kampen om nationen som går genom fejden. Strindbergsfejden är alltså en intellektuell maktkamp om vilken definition av den svenska nationen som ska vara förhärskande. I denna stora kamp är personerna viktigast som symboler – jag har till exempel påtalat det påfallande ljumma intresset för vad Strindberg egentligen skriver i sina artiklar (jag bör kanske tillägga att om man skulle ta hänsyn till allt vad Strindberg skriver, skulle det vara omöjligt att ta honom i anspråk för någon bestämd politisk riktning). Debatten är alltså inte ’saklig’ på det sättet att man i särskilt stor utsträckning skriver om vad Strindberg säger, utan är en kamp om symboler – men en kamp om symboler är ofta en kamp på liv och död.

Strindbergsfejdens politiska offentlighet

Vi har sett att den våldsamma karaktären på Strindbergsfejden är följd av Strindbergs sätt att konstruera offentlighet, nämligen att gå till personangrepp. Detta skapar en mängd upprörda inlägg, varav en inte föraktlig del utgörs av inlägg som kan kallas debattpedagogiska, det vill säga inlägg som syftar till att tala om hur man bör tala i offentligheten, och där det mestadels hävdas att Strindbergs debattmetod inte kan accepteras. Detta kan nog egentligen sägas utgöra motsidans huvudsakliga argumentationslinje i debatten (med motsida menar jag helt enkelt ”mot Strindberg”). Strindbergs försvarare, som är de som uttalar sig mest i debatten, ägnar sig inte särskilt mycket åt innehållet i

hans artiklar, utan koncentrerar sig i stället på att försvara hans kultur­ gärning för den svenska nationen och göra honom till symbol för sina egna politiska projekt. Strindbergs gärning blir i en del publikationer nära sammankopplad med socialismen som politisk rörelse. Men viljan att anknyta Strindberg till den nationella kategoriseringen är det mest dominerande draget i debatten, sedan kan nationen vara den gamla svenska kulturen, framtidens nation, eller den svenska andens dialog med det europeiska.

Överhuvudtaget handlar en stor del av debatten om definitioner och kategoriseringar. Strindbergs metod, att slå åt många håll samtidigt med hårda slag, kan ha gjort denna definierande och kategoriserande tendens extra viktig. Att skapa en begriplig diskussion ur alla dessa lösa trådar blir viktigt för debattörerna. Min huvudpoäng är i själva verket mycket enkel, nämligen att debattens främsta konsekvens vare sig är problemlösning eller ventilerande av konflikter, utan skapandet av gränser, kategoriseringar och identiteter inom det offentliga rummet. Dessa gränser, kategoriseringar och identiteter är såväl begränsande (att fly från den nationella kategoriseringen förefaller exempelvis omöjligt) som möjliggörande (ungdemokraterna kan exempelvis identifiera sina strävanden med Strindberg). Jag nämnde i inledningen att konstruktionen av medborgarskap i det offentliga rummet är vad som intresserar mig. Det man kan se är att medborgarskapet hela tiden åkallas som en enhet, en anonym, abstraherad nationell gemenskap, som sätts i rörelse först av stora folkledare. Hos flera av debattörerna förekommer också ett abstraherande av kategorierna manligt och kvinnligt respektive svenskt och judiskt, där det är de manliga och svenska egenskaperna som samfällt efterfrågas. I övrigt råder samstämmighet om att nationen i grunden är god, oavsett vilken sida man står på; samtidigt som det finns en veklagande tendens över sakernas nuvarande tillstånd hos de flesta. Däremot är den *tidningsläsande publiken* ond, men det utgör alltså en kategorisering som inte hör ihop med den sanna och goda nationen.

Men var blir det då av Björcks konstaterande om Strindbergsfejden som en klassbestämd samhällsangelägenhet? Klassperspektivet är politiskt-retoriskt betydelsefullt, vilket väl redan har framgått. Främst Socialdemokratiska ungdomsförbundet lyckas få det att se ut som att fejden är klassbestämd. Man kan alltså säga att fejden blir klassbestämd till sina konsekvenser – ett mycket belysande exempel är den konservative chefredaktören för *Helsingborgs Dagblad*, Sven Åkerberg, som till en början utan tvekan placerar sig bland Strindbergs försvarare, men som ju längre tiden går och mot bakgrund av den arbetarrörelsedominerade

nationalhyllningen till Strindberg, tar avstånd från honom. Men klassperspektivet har också betydelse för Strindberg själv, som gör en tydlig uppdelning mellan en parasitär överklass och den folkliga, arbetande klassen. Klassperspektivet är således en stor och viktig del i striden om nationen. Men det är alltså bara en del, liksom köns- och rasperspektiven är viktiga delar.

Tilly hävdar i *Beständig ojämlikhet* att sociala kategorier med ojämlikhetsskapande effekter till stor del är utbytbara, och detta är en viktig poäng för tolkningen av Strindbergsfejden.¹⁵ Det blir ibland något av hårklyveri att skilja nationella argument från klassargument – Erik Hedén talar ju till exempel om arbetarklassen som framtidens nation, vilket innebär en symbios av begreppen.¹⁶ Det är alltså inte så att överklass/arbetarklass, höger/vänster, german/jude, man/kvinna, åttital/nittital är mindre betydelsefulla kategoriella motsatspar än nationellt/icke-nationellt (eller ”publikt”) i striden, men de föregående motsatsparen relateras alltid till huvudkategorin ”det nationella”. Det nationella som kategori är omöjlig att fly från, vare sig Strindberg genom sin storhet, sin avundsjuka eller sin kontakt med det europeiska är typiskt svensk. Man drar sig till minnes Gunnar Ekelöfs berömda strof ”Jag är inte hemma i detta land/men detta land betar sig som hemma i mig!”.

I denna artikel har jag studerat Strindbergsfejdens politiska offentlighet. Min slutsats är att den politiska offentligheten i Strindbergsfejden är främst kategoriserande, gränssättande och identitetsskapande. I sin mest schematiska form kan man säga att debatten ordnas, och deltagande personer definieras, efter kategoriella motsatspar: nationellt/icke-nationellt eller publikt, överklass/arbetarklass, höger/vänster, german/jude, man/kvinna, åttital/nittital. Den debattpedagogik som förekommer syftar till att stärka detta ordnande drag. De uppgifter som vanligen ses som de primära i den (ofta starkt idealiserade) bilden av politisk offentlighet, såsom idébildning, problemlösning och konfliktventilering finns också med, men är beroende av de överordnade kategoriseringarna. Det är troligt att Strindbergs metod att dekonstruera, vända upp och ner på och omkonstruera vissa av dessa kategoriseringar leder till hätskheten i debatten. Hans metoder tvingar fram omfattande kategoriserande definitionsdiskussioner om offentlighetens sociala möjlighetsrum. Även om dessa diskussioner främst söker skapa restriktioner inom ramen för tydliga kategoriseringar av rummet, öppnar de också för nya möjligheter att exploatera rummet, exempelvis för debattörer på vänsterkanten att rekonstruera nationsbegreppet och göra Strindberg till detta nya begrepps symbol.

Noter

- 1 Titeln ”Krig mot allt och alla” är en rubrik från *Hufvudstadsbladet* den 19 juli 1910.
- 2 Staffan Björck, *Heidenstam och sekelskiftets Sverige. Studier i hans nationella och sociala författarskap*, Stockholm: Natur & Kultur 1946, s. 299.
- 3 Björn Meidal, *Från profet till folktribun. Strindberg och Strindbergsfejden 1910–12*, Stockholm: Tiden 1982, s. 13–14.
- 4 Harry Järv (red.), *Strindbergsfejden I–II. 465 debattinlägg och kommentarer*, Lund: Cavefors 1968.
- 5 Eller ungdomsdemokraterna, de så kallade ”ungsocialisterna” är en anarkistisk och ur partiet utesluten grupp som ofta förväxlas med ungdomsdemokraterna, inte minst av tidens högerpress.
- 6 Meidal 1982, kapitel 6.
- 7 Benedict Anderson, *Imagined Communities. Reflections on the Origin and Spread of Nationalism*, London: Verso 1991 (1983). Idéerna i detta stycke är delvis inspirerade av Charles Tillys bok *Beständig ojämlikhet*, Lund: Arkiv 2000.
- 8 Meidal 1982, s. 318.
- 9 Kurt Johannesson, Eric Johannesson, Björn Meidal & Jan Stenkvist, *Heroer på offentlighetens scen. Politiker och publicister i Sverige 1809–1914*, Stockholm: Tiden 1987.
- 10 Meidal 1982, kapitel 4.
- 11 Patrik Hall, *The Social Construction of Nationalism: Sweden as an Example*, Lund: Lund University Press, kapitel 3:6 och kapitel 8.
- 12 Meidal (1982) nämner inte antisemitismen med ett ord, ej heller Olof Lagercrantz i sin berömda biografi över August Strindberg (1979). Jfr dock Lars M Andersson som i *En jude är en jude är en jude... Representationer av ”juden” i svensk skämtpress omkring 1900–1939*, Lund: Nordic Academic Press 2000, kommer in på detta spår i debatten.
- 13 Meidal 1982, s. 253.
- 14 Meidal 1982, kapitel 8.
- 15 Tilly 2000, s. 20.
- 16 Se vidare i Christer Strahl, *Nationalism & socialism: fosterlandet i den politiska idédebatten i Sverige 1890–1914*, Lund: Gleerups 1983, angående socialdemokratisk nationalism i början av 1900-talet.